

TEMELJNI UDŽBENIK VJERE

Bilal Hasanović "Ilmihal", za prvi stupanj vjeronauke, Sarajevo (bez god. izdanja) deveto izdanje¹

Udžbenik predstavlja posebno građenu knjigu namijenjenu učeniku. U udžbeniku je izloženo, ovisno od uzrasta učenika, didaktički i metodički obrađeno nastavno gradivo prema nastavnom programu za određeni predmet.

Udžbenik je za učenika jedan od značajnih izvora znanja i najuže se povezuje sa neposrednim nastavnim procesom. Udžbenik i nastavni program trebaju predstavljati jedinstvenu cjelinu. U njemu se konkretizuje gradivo koje je predviđeno za dati predmet u određenom razredu.

Mjesto udžbenika u školi različito se ocjenjivalo u historiji škole. Njega je bilo i prije pojave štampe, ali u pravom smislu udžbenik postaje masovno sredstvo obrazovanja i učenja poslije pronalaska štampe. Od tada pa do danas udžbenik je evoluirao u skladu sa razvojem pedagoške nauke, a posebno didaktičke teorije o procesu učenja. Njegova funkcija mijenja se u zavisnosti od toga kako je opremljena nastava i koji sve izvori i sredstva znanja stoje na raspolaganju samim učenicima, kako u nastavi tako i van nastave.

Nekad je udžbenik uz nastavnika i njegovu riječ bio skoro jedini izvor znanja. U savremenim uvjetima nastava je obogaćena nizom novih didaktičkih sredstava i učila, a učeniku je pored udžbenika pristupačan i niz različitih izvora i sredstava učenja. Zbog toga se u nekim pokretima pojavilo mišljenje da je udžbenik historijski prevladan i da umjesto njega treba za učenike pripremiti niz različitih sredstava u nastavi i izvan nje (Dalton-plan u SAD, G. Frane u Francuskoj, razni pravci radne škole i sl.). Nema sumnje da je korisna i potrebna raznovrsna pomoćna školska literatura, štampa za učenika i druga sredstva koja služe učenju i saznanju, ali

to nikako ne znači da je udžbenik postao nepotreban. Prema tome, udžbenik je i danas važno sredstvo u nastavnom procesu.

Izrada udžbenika uopće, naročito udžbenika za vjeronauku, predstavlja složen pedagoški posao. Ponekad se misli da je dovoljno ako se onaj ko piše udžbenik dobro pozna s nastavnim programom i sa zahtjevima koji su u njemu sadržani. Poznavanje programa, međutim, predstavlja samo preduvjet da bi se neko mogao odlučiti na ovaj posao, ali to nije dovoljno. Da bi se napisao dobar udžbenik, potrebno je zadovoljiti nekoliko važnih zahtjeva.

Pored poznavanja nastavnog programa, potrebno je također poznavati i samu nastavnu praksu za koju se udžbenik piše. Pisac treba biti svjestan da piše knjigu za učenike određenog uzrasta i da ta knjiga i svojim sadržajem i svojim jezikom i svojom opremom treba biti pristupačna i privlačna za učenike.

U pogledu sadržaja autor udžbenika polazi od nastavnog programa. U razradi programa, u rasporedu poglavlja, tekstovi moraju biti ne samo sadržajno pravilni, naučno tačni i idejno ispravni, već i rečeni sažeto, jednostavno, da se u njima osjeća ono što je bitno, da iz pojedinačnih primjera i ilustracije gradiva proizlaze jasni opći zaključci, pravila i zakonitosti. Zbog toga autor mora posvetiti veliku pažnju načinu izlaganja gradiva, kvalitetu jezika i stila. Svaka misao u udžbeniku treba biti jasna, svaka rečenica imati svoja opravdanja i mjesta u tekstu, svaka nova riječ objašnjena i sl. Gradivo u udžbeniku treba biti pregledno i planski raspoređeno. U udžbeniku, naročito onom koji je namijenjen djeci nižeg uzrasta, nije moguće sve iskazati riječima. Slika, crtež, shema, ilustracija uopće, mno-

go doprinose da učenici bolje osvijetle, razumiju i usvoje gradivo. Ali ilustrativna sredstva moraju biti didaktički opravdana i funkcionalno povezana sa tekstom udžbenika. To nije uvijek lahko postići, pa se ponekad uz tekst više formalno dodaju ilustrativna sredstva koja nemaju svog didaktičkog opravdanja.

ILMIHAL za prvi stupanj vjeronauke, čiji je autor Bilal Hasanović, zadovoljava sve tehničke i likovno-grafičke kriterije, imajući u vidu naše dosadašnje mektebske udžbenike. Zato je pojava ovog ILMIHALA bila novina i osvježenja u nas. Obogaćen ilustracijama i "kozmetički" dotjeran, čini ga atraktivnim i prihvatljivim kod učenika i muallima. Svjestan sam da je mnogo lakše pronalaziti greške i mahane, ali moje tridesetogodišnje iskustvo i rad u mektebu i višegodišnji rad u Cazinskoj medresi na predmetu pedagogija i sociologija, daju mi za pravo da iznesem nekoliko dobronamjernih primjedbi na ovaj ILMIHAL.

ILMIHAL je obrađen, kako stoji u uvodu, po sistemu pitanja i odgovora. Nadalje se kaže: "Praksa je pokazala da sistem pitanja i odgovora daje najoptimalnije rezultate, jer se polaznici direktno usmjeravaju na materiju koju trebaju naučiti i savladati", str. 5. Ovo nije ispoštovano kod svih lekcija. Dokaz: Muhammed, alejhi-s-selam, str. 27.

Ova metoda pisanja udžbenika nije nova u nas, ali je malo upotrebljavana. Ovu metodu su bili uveli Turci 1909. godine i izradili takve udžbenike, ali su je kasnije kao nepodesnu napustili. Tačno je, kako kaže autor, da se pomoću pitanja djeca direktno usmjeravaju na materiju koju trebaju naučiti i savladati. Ali medalja ima dvije strane. Ova metoda uči učenika da ne razmišlja, nego da šablonski "buba", te kada mu na drugi način postavite pitanje, on se ne može snaći i ne zna odgovoriti. Treba imati u vidu da se ovim ILMIHALOM služe i odraslija djeca, pa i srednjoškolci, koji znaju razmišljati. Ova metoda je nepodesna i koliko je god dobra, više je štetna. Uvjeren sam

da je mnogo bolje pitanja formulisati ispod svake lekcije i uputiti učenika da traži odgovore na njih, po uzoru na mnoge ilmihale koji su štampani i u nas.² I jedno i drugo u ovom ILMIHALU može nadomjestiti TEST I, str. 29, TEST II, str. 72. i TEST III, str. 109.

Naslov "DINI-ISLAMSKI ŠARTI", na str. 15., nije najsigurnije rješenje. Dokaz: Kad se učeniku postavi pitanje: "Nabroj dini-islamske šarte", učenik nabroji islamske šarte ili dužnosti (pet isl. šarta). Dakle, ovaj naslov učenika navodi na nepravilan odgovor. Predlažem da se ovaj naslov zamijeni sa nekim adekvatnijim naslovom, kao npr.: "PREGLED ŠARTA" i sl. Po redoslijedu, poglavlje "DINI-ISLAMSKI ŠARTI" bi trebalo doći nakon što dijete nauči sve ove šarte. Primijetio sam da učenje ove lekcije kod djece predstavlja problem. Naime, traži se od učenika da znaju koliko ima ovih ili onih šarta, a učenik prvi put čuje za tejemmmum, gusul i sl. Ova lekcija treba doći poslije poglavlja "SASTAVNI DIJELOVI NAMAZA", str. 51.

Na str. 38. kod Namaskih šarta, pod br. 2., trebalo bi ovako formulirati: abdest uzeti, a ako nema vode tejemmmum uzeti. Formulaciju: po potrebi se okupati, treba izbaciti, pošto smo taj uvjet ispunili pod br. 1. Ova greška se ponavlja kod svih autora naših ilmihala. DOKAZ: U više navrata sam imao slučaj da učenici shvataju kako se svaki put trebamo okupamo, pa onda uzeti abdest, baš zbog ovakve formulacije. Formulacija: U nuždi tejemmmum uzeti je nepodesna, jer djeca nižeg uzrasta ne razumiju sami izraz, što zahtijeva dodatno objašnjenje.

Na str. 43. nisu navedene sve stvari i okolnosti koje kvare abdest, što treba imati u vidu prilikom štampanja udžbenika.

Na str. 54. stoji da se na prvom rekatu sabahskog sunneta uči poslije "Fatihe" sura "Kurejš". Umjesto toga, treba stajati "i jedna sura". Ovo smatram iz razloga što kod učenika izaziva mišljenje da se isključivo ta sura uči. Drugo, dosta ima djece koja

završe mekteb, a nisu bila u stanju naučiti puno sura. Takvi će u namazu učiti ono što znaju i u tome im ILMIHAL treba pomoći.

Na str. 63. umjesto: "Poslije selama sunnet je proučiti zikr i dovu", za učenike bi bilo prihvatljivije da stoji: "Poslije selama sunnet je proučiti Ala resulina salavat i dovu."

Kod ikindija-namaza na str. 75. umjesto da se na prvoj sjednici ikindijskog sunneta uči Ettehijjatu, salavati i dova, treba ispraviti: Ettehijjatu i salavati (tj. do dove). Tako stoji u velikoj većini vjeronaučnih udžbenika. I ako to nije bitno, pošto se radi o sunnetu gajri-muekedeh, ali za ovo imam važnije opravdanje. Učenje i dove na prvoj sjednici navodi učenike da predaju selam poslije drugog rekata.

U vezi sa džuma-namazom, na 79. strani, autor produžava dileme kod vjernika kada se tiče ovog sedmičnog namaza. Ionako nam džamije ostaju prazne poslije džumanskog farza, a poznato nam je kakva je u nas tradicija. Ako vjernici žele klanjati deset rekata poslije džumanskog farza, ne treba ih ometati. Pogotovu jedan vjeronaučni udžbenik ne smije ih od toga odvracati. Naprotiv, treba ih tome podučiti, jer će za to biti nagrađeni. Tih deset rekata mogu klanjati kao nafilu, a mogu ih zanijetiti kao naklanjavanje nekih izostavljenih namaza. Prema tome, mišljenja sam da treba preraditi tekst o džuma-namazu i uskladiti ga sa ostalim udžbenicima u kojima je spomenuto 16 rekata kod ovog namaza.

U ILMIHALU nema puno prijevoda sura i dova. Autor je u udžbenik uvrstio samo prijevode: SUBHANEKE, FATIHE, IHLAS I ETEHIJJATU. Ovdje imam dvije primjedbe. Prijevod SUBHANEKE glasi: "Da si Slavljen samo Ti, moj Allahu, i Tebi hvala, Tvoje je ime blagoslovljeno. Tvoje je veličanstvo uzvišeno. Samo si Ti Allah." Rahm. Serdarević je u svom "FIKH-UL-IBADATU" ovu pejgambersku dovu preveo ovako: "Uzvisujem Te, Bože, nad sve što Ti ne dolikuje, i zahvaljujem Ti, Tvoje ime je blagoslovljeno, Tvo-

je je veličanstvo uzvišeno, i nema drugog Boga osim Tebe."³ Ovaj prijevod je ispravniji i tačniji. DOKAZ: Subhane je "ismi masdar" od "tesbihun", a znači uzvišavanje Boga iznad svega što mu ne dolikuje. Subhane ja mefuli mutlak, koji zauzima mjesto svog ispuštenog glagola koji je u prvom licu. Allahumme je vokativ. Čestica "ja", koja se u arapskom upotrebljava za dozivanje, zamijenjena je ovdje sa dvostrukim "m" na kraju. Subhane u prenesenom smislu može značiti veličanje i slavljenje. Ovdje se ta riječ ne može uzeti u tom značenju, jer iza nje slijedi "hamd" (hvala, veličanje i slavljenje. Iz navedenog je jasno da je potpuno tačan prijevod Subhaneke sa uzvisujem te... "Uzvisujem te" u ovom slučaju znači: očitujem i priznajem da si iznad svega uzvišen. Ovaj bi se izraz mogao zamijeniti i sa "Uzvišen si".

U namaskoj dovi, na str. 64. prije riječi "Rabbenaatina" (201. ajet druge kur'anske sure) autor je proizvoljno dodao riječ "Allahumme", koje nema u originalu, što znači da je treba brisati.

Ovaj svoj osvrt na ILMIHAL za prvi stupanj vjeronauke završit ću konstatacijom kako autor u uvodnoj riječi napominje da je pišući ILMIHAL konsultovao literaturu i udžbenike koji su napisani u ovoj oblasti, ali ih nigdje nije evidentirao, a uobičajeno je da se literatura navede na kraju udžbenika.

Da li će se ove primjedbe uvažiti prilikom štampanja ovog ILMIHALA, mi ne znamo, ali samo velimo: Ve ma alejna illel-belag - Mi smo dužni samo upozoriti.

Hasan Hilić

¹ Bilal Hasanović: ILMIHAL, za prvi stupanj vjeronauke, Sarajevo, (bez god. izdanja), deveto izdanje.

² Vidi: Fejzulah Hadžibajrić, ILMIHAL (Osnovi Islamske vjere), Sarajevo 1972. V izdanje, Izdavač: Starješinstvo Islamske zajednice u SR BiH.

³ Muhamed Seid Serdarević: Fikh-ul-ibadat, Sarajevo, 1968., str. 47.